

ღალი ბეთხოშვილი

ქეთევან ნამეხულის მხატვრული სახე ალექსანდრე
ყაზბეგის დრამატული ნაწარმოების "ნამეხა ქეთევან
დელოზისა" მიხედვით

ალექსანდრე ყაზბეგმა თავისი ნაწარმოებებით — პროზით, დრამატული ნაწარმოებებით თუ პოეზიით ღრმად წარმოაჩინა ეპოქის სულისკვეთება, მოგვცა სამყაროს მხატვრული გააზრების განსხვავებული თავისებურებები, რაც მისი შემოქმედების ღრმა შრეებშია ჩაკარგული და სიღრმისეული ამოცნობა სჭირდება. მის შემოქმედებაში სხვაგვარი სუნთქვა და მოძრაობა იგრძნობა, რომელიც პერსონაჟთა სულიერი და გრძნობათა სამყაროდან მომდინარეობს, თითქოს მათით წარმოდგენილი სამყარო — სიცოცხლე და სიკვდილი სხვაგვარი ფენომენია და მეტად უხილავი, შეუცნობელი და მიუწვდომელი, სხვა ფერებით შემკული. ამიტომ ალ. ყაზბეგის მსოფლმხედველობრივი მრწამსი სულ სხვაგვარ და ახლებურ ჭრილშია საძიებელი და გასააზრებელი.

დასაწყისშივე უნდა შევნიშნოთ, რომ შემოქმედის საკვლევი დრამატული ნაწარმოების არა სცენურობა, არამედ, რა თქმა უნდა, მისი მხატვრული გააზრება გვჭირდება. თანაც, დასახელებული ნაწარმოები, ფაქტობრივად, ლიტერატურულად არაა გამოკვლეული და გაანალიზებული, ამიტომ ჩვენი ინტერესი და კვლევის მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ სიღრმისეულად და ახლებური ხედვით წაგვეკითხა და გაგვეანალიზებინა ნაწარმოები, რომელიც იმითაც არის საინტერესო, რომ ქეთევან წამებულის მოწამებრივ ღვაწლს, როგორც მისაბაძ თემას, ყველა ეპოქაში მიმართავდნენ და განსხვავებული შტრიხებით, ეპოქების სულისკვეთებიდან გამომდინარე, გადმოსცემდნენ წამებულის ხატ-სახეს.

ნაწარმოებში ისტორიული ფონია გაშლილი, რეალისტური სახეები დახატული, მაგრამ ალექსანდრე ყაზბეგმა სხვა ელფერი, მხატვრულად გაფორმებული ფსიქოლოგიზმი მიანიჭა სათქმელს და, შესაბამისად, პერსონაჟთა სახეები ძველად მოხაზული სახე-ხასიათებია, რომელთა შინაგან სამყაროში ის ემოციურობაა ჩადებული, რითაც სუნთქავდა და საზრდობდა ავტორი იმ მსოფლმხედველობრივ სივრცეში, სადაც ის იმყოფებოდა. ავტორის მთავარი მიზანი, ჩემი აზრით, იქითკენაა მიმართული, რომ კიდევ ერთხელ შეეხსენებინა და ეჩვენებინა ქეთევან წამებულის ეროვნული ნიშნით აღბეჭდილი მხატვრული სახე, რადგან ოდნავ მაინც ამოვესო ის სიცარიელე, რაც მისი ეპოქის ადამიანის გაღარიბებული შინაგანი სულიერი სამყაროსთვის იყო ნიშანდობლივი. შემოქმედმა შეძლო ერისთვის თავდადებული წმიდანის სახის სრულყოფილად წარმოჩენა.

“მწერლის ლიტერატურული მემკვიდრეობის ათვისებისათვის არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება მისი შემოქმედებითი მეთოდის გათვალისწინებას. ყველა დიდ მწერალს აქვს საკუთარი ლიტერატურული მრწამსი. იგი თავის შეხედულებებს აყალიბებს საგანგებო მსჯელობითი ხასიათის თხზულებებში ან ხორცს შეასხამს მხატვრულ შემოქმედებაში, — წერს აბ. მახარაძე (აბ. მახარაძე, 1962, გვ. 96).

ქართული მხატვრული სიტყვის ძალა არანაკლები სიღრმისეულობითა და ამბღლებულობით გამოიქვდა და ალექსანდრე ყაზბეგის დრამატულ ნაწარმოებებშიც, სადაც მისმა ფსიქოლოგიამ მეტი დასაყრდენი ჰპოვა, რადგან ამ ქანრში ძირითადი აქცენტი მხატვრის მიერ გადატანილია პერსონაჟთა შინაგან სამყაროში და იმ დრამატიზმით აღსავსე კოლიზიებში, რომელშიც არსებობს პერსონაჟი და მისი ბედნიერება თუ უბედურება სწორედ მასთან არის დაკავშირებული. დრამატურგიაში ალექსანდრე ყაზბეგს დიდი მხატვრული სრულყოფის ელფერი ემჩნევა, რაც მეტყველებს ავტორის ფსიქოლოგიურ “მეზე”, რადგან მის შემოქმედებას მეტი გასაქანი ეძლევა ტრაგიკული სცენები გადმოსცეს, თუმცა რითაც არანაკლებია ამ კუთხით მისი ყველა ნაწარმოები, რომელთაც ტრაგიკული ხაზი გასდევთ და, სწორედ, ამ ნიშნითაა თითოეული მათგანი გამორჩეული, მეტი მიმზიდველობა და ექსპრესიულობა რომ ახასიათებს.

ალექსანდრე ყაზბეგი, როგორც ყველა ნაწარმოებში, ასევე დრამატულ მხატვრულ შემოქმედებაშიც მიმართავს პერსონაჟთა სულიერი სამყაროს გადმოცემას, რადგან ამით მეტად ვლინდება საკუთარი მიზანდასახულობა, ის სათქმელი, რაც მეტად იზიდავს მკითხველს და ამიტომაც, რომ მისი დრამატული ნაწარმოებები არ კარგავს ინტერესს. ავტორი ერთნაირი სიძლიერით მუდგანდება პროზაშიც და დრამატულ მხატვრულ ნაწარმოებებშიც. ვ. კოტეტიშვილის სიტყვით, “...ყაზბეგი ბელეტრისტია, პოეტია თუ რა არის მწერლობაში მიღებული ტერმინებით? მე მგონია, რომ არც ერთის დაჩქევა არ შეიძლება. იგი საზღვრებგადალახული მწერალია...” (ვ. კოტეტიშვილი, 1959, გვ. 580). დრამატულ მხატვრულ ნაწარმოებებშიც ალ. ყაზბეგი თავისი დროის მანკიერ საზოგადოებრივ სინამდვილეს უპირისპირებს საქართველოს შორეულ თუ ახლო წარსულის გმირულ სურათებს, რითაც გამოკვეთილად წარმოჩნდება ავტორის მსოფლმხედველობრივი მრწამსი.

“ალ. ყაზბეგის სიღიადე მდგომარეობს იმაში, რომ მან, როგორც ხალხის წილიდან გამოსულმა მწერალმა შემოქმედების საგნად გაიხადა ხალხის მდგომარეობა, მისი აწმყო და მომავალი” (აბ. მახარაძე, 1962, გვ. 96).

გ. ასათიანის შეფასებით, “წამება ქეთევან დედოფლისა” (ალ. ყაზბეგის დრამატული ნაწარმოები — დ. ბ.) რომანტიკული ისტორიული დრამის თავისებურ ნიმუშს წარმოადგენს ქართულ მწერლობაში” (გ. ასათიანი, 1988, გვ. 542).

ალექსანდრე ყაზბეგის საკვლევ ნაწარმოებს ეტყობა გავლენა ძირითადი წყაროსი, აღორძინების ეპოქის უდიდესი შემოქმედის, მეფე-პოეტ თეიმურაზ პირველის გენიალური პოემის “წამება ქეთევან დედოფლისა”. ეს მეტყველებს იმაზე, რომ წარსულის კვალი ყოველთვის ჩანს შემდეგი პერიოდის მწერლობაში, მაგრამ აღვნიშნავთ, რომ ყაზბეგთან მწერლის ინდივიდუალური სახეც მოჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ პერსონაჟთა სახეები შეიძლება ისე გამოკვეთილი არ გვეჩვენოს, როგორც თეიმურაზ პირველის გენიალურ “წამებაში”. ალექსანდრე ყაზბეგის, როგორც ხელოვანის, საკუთარი ხედეა, უპირველესად, პერსონაჟთა შინაგანი სამყაროსკენაა მიმართული, მას სულიერი სამყაროც აინტერესებს და გრძნობებიც. მის ნაწარმოებებში, რა თქმა უნდა, გრძნობებია წინა პლანზე წამოწეული, რაც აძლევს მეტ შესაძლებლობას ჩანაფიქრის განხორციელებაში და მისი გადმოცემით მეტად ინტერესდება მწერალი, მაგრამ ამ ნაწარმოებში

არანაკლებად არის გადმოცემული მისი პერსონაჟის სულიერი სამყარო, სხვაგვარად ვერც შექმნიდა და ჩამოაყალიბებდა წმიდა ქეთევანის სახეს და მისი დროის სულიერად დაცლილ ქართველი ერის სულისკვეთებას ვერ შეურწყამდა მას. ალექსანდრე ყაზბეგი თავის დრამატულ ნაწარმოებში მეტ-ნაკლებად იცავს ისტორიულ მომენტებს, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ ავტორი ამას აკეთებს მიზანმიმართულად, რათა სათქმელი ლიტერატურულად გაშალოს, გაამრავალფეროვნოს და მხატვრულ სახეებში გაცოცხლებული რეალობა უფრო სიღრმისეულად გადმოსცეს.

დრამატული ჟანრის ნაწარმოები, თავისი ჟანრული სპეციფიკიდან გამომდინარე, მეტად გადმოსცემს გმირის დრამატული ცხოვრების, მისი შინაგანი სამყაროს მძიმე განცდებს, შინაგან წინააღმდეგობებს, ღელვას, ტკივილს სამშობლოს, ერის ტკივილთან გადაჯაჭვულს, ამიტომ ალ. ყაზბეგი ქეთევან წამებულის დრამატული შინაარსით აღვსებულ მხატვრულ სახეს გვიხატავს რთულ დრამატულ სოციალურ-პოლიტიკურ ფონზე, რითაც წმიდანის მხატვრულად გაფორმებული მაღლმოსილი სახე უფრო მეტყველი, შთამბეჭდავი, მიმზიდველი, ამალელებელი ხდება; პერსონაჟის ვნება, განცდა მოდის წინა პლანზე და უფრო მეტყველია შინაგანი განცდით მოძრავი პერსონაჟი.

ალექსანდრე ყაზბეგის “წამებაში”, რომელიც ხუთმოქმედებიანი დრამაა, ვრცელი სივრცეა ნაჩვენები — ალავერდიდან შაჰის მიერ განხორციელებული დედოფლის წამების ადგილამდე და ეს სივრცე კიდევ უფრო გამოკვეთს სათქმელს; ვრცელი და განსხვავებული სივრცე ხელს უწყობს პერსონაჟის სულიერი სამყაროს გარდაქმნას, მისი შეხედულებების სხვაგვარად ჩამოყალიბება-სრულქმნას, ერთი სივრცე ამზადებს ადამიანს შემდეგი საფეხურისათვის, სადაც პიროვნების სამყარო, სრულიად სხვა სივრცესა და გარემოში მოქცეული, განსხვავებული მსოფლმხედველობრივი არეალით გვევლინება და ყოველივე ეს პიროვნების სახეს სრულყოფს და, შესაბამისად, დასახული მიზანი და ღვაწლიც ღრმად და ურყევი; როგორც თეიმურაზ პირველის “ქეთევანიანში” დედოფლის არსებობა იცვლება დროისა და სივრცის მიხედვით (იხ.: დ. ბეთხოშვილი, 2010, გვ. 188-189, 197-203; 2012, გვ. 101-108; ძველ მწერლობაში დროსა და სივრცეს უფრო ღრმა და სხვა არსებითი დატვირთვა გააჩნია), ალ. ყაზბეგის ნაწარმოების მიხედვითაც, ქეთევან დედოფალი გადის დიდ სივრცეს — ამქვეყნიურიდან იმქვეყნიურისაკენ მიმავალს და ამ გადადგილებას ცვლილებები შეაქვს წმიდანის არსებაში, რაც გამოიხატება უდაბლესიდან უმაღლესისაკენ, ჭეშმარიტებისაკენ გადანაცვლებაში. სახარება შეგვახსენებს: “და სცანიოთ ჭეშმარიტი და ჭეშმარიტებამ განგათავისუფლნეს თქვენ” (იოან. 8, 32). წმიდა წერილი გვეუბნება: “ცისა და ქვეყნის შემოქმედი ადამიანს შთაბერავს რაღაც სხვას, არამიწიერს, რასაც ბიბლიაში “სული ცხოვრებისა” ეწოდება (დაბ. 2, 7).

ალექსანდრე ყაზბეგის საკვლევი დრამატული ნაწარმოების მხატვრულ ქსოვილში განფენილი აზრი მეტი სიძლიერით გვიჩვენებს დედოფლის, როგორც ერთ-ერთი მთავარი გმირი პერსონაჟის, ცხოვრებას, პერსონაჟისა, რომლის სახე თავიდანვე ცოცხალი და ამალელებულია. ამ თხზულების მიხედვით, ქეთევან დედოფალი კახთა და მთელი ქართველი ერის იმედად არის დასახული, რაც ალავერდელი ხალხის სულისკვეთებიდან კარგად ჩანს. ისინი გატაცებით გაიძახიან: “სცოცხლობდეს ქეთევან დედოფალი, სცოცხლობდეს კახთა იმედად!

სცოცხლობდეს მრავალჯამიერ!“ (ალ. ყაზბეგი, 1949, გვ. 435). ქეთევან ასეც ამკობენ: „...მარტო თქვენი ხილვაცა კმარა, რომ კაცი ედემის სიამოვნებას მიეცეს...“ (ალ. ყაზბეგი, 1949, გვ. 436). ქართველთა სარდალი ქაიხოსრო ომანიშვილი შემდეგნაირად მიმართავს ქეთევანს: „კურთხეულიმც იქნები დედათა შორის, ნაზო, გულ-კეთილო ქმნილებავ! ნეტარიმც არის ის ქვეყანა, სადაც შენებრივ ვარდი გაიფურჩქნება!..“ (ალ. ყაზბეგი, 1949, გვ. 438). როგორც ვხედავთ, ავტორი, თავისი პერსონაჟების დახმარებით, მაღალმხატვრულად ამკობს ქეთევან წამებულს და არ იშურებს ენერგიას, რათა დედოფლის სახე ღმერთის სასურველ, ღვთისმშობელთან შედარებულ სახიერ პიროვნებად წარმოსახოს. მართლაც, თავისი განუმეორებელი მოწამეობრივი ღვაწლით მრავალჯამიერ იარსებებს წმინდანის სახე, ასე შთამაგონებლად რომ ქცეულა ყველა ეპოქის შემოქმედთათვის.

ალექსანდრე ყაზბეგი ქეთევან დედოფალს წარმოგვისახავს ძმის მკვლელი გამაჰმადიანებული კონსტანტინეს გვერდით. ნაწარმოებში კონსტანტინე ძმის მკვლელ კაენთან არის შედარებული: „სიკვდილი კაენს, სიკვდილი მოლაღატეს! სიკვდილი ავაზაკს, სიკვდილი კონსტანტინეს!“ (ალ. ყაზბეგი, 1949, გვ. 539-540). აქ შემოდის ბიბლიური თემატიკა, ბიბლიური პერსონაჟები იჩენენ თავს, შემოდის სიკვდილისა და სიცოცხლის, სიკეთისა და ბოროტების ცნებები, რაც სხვაგვარ მიდგომასა და განხილვას ითხოვს, მას სხვა ნაშრომში ვიხილავთ, რადგან აქ ვერ ვათავსებთ ფორმატის გამო, ამჯერად აღვნიშნავთ, რომ სიბოროტის ფონზე წარმოჩენილი ქეთევან დედოფალი სამშობლოსთვის გულანთებულ, ერის მოსიყვარულე და რწმენისთვის თავდადებულ წმინდანად კიდევ უფრო მკვეთრად ჩანს, რაც ნაწარმოებშიც ცხადად იკითხება: „ხალხისთვის თავის შეწირვა წმიდაა და შეუგინებელი, მისთვის ბრძოლა სასახელოა და მოვალეობაა ყოველის სულისა“, — ამბობს დედოფალი (ალ. ყაზბეგი, 1949, გვ. 446). ბუნებრივია, ავტორი ისტორიის ფურცლებს ვერ აუქცევს გვერდს, მაგრამ აქ ერთი მნიშვნელოვანი კანონზომიერებაც ძეგს: მწერლის მიზანს შეადგენს სიბოროტის გვერდით კეთილი აჩვენოს და ამით იმედიანი მომავალი დასახოს, აჩვენოს, რომ თვინიერ ქრისტიანული მრწამსისა, ეროვნული ღირსებისა უკვდავება შეუძლებელია.

ალ. ყაზბეგს ქეთევან დედოფალი წარმოსახული ჰყავს, აგრეთვე, დედოფალზე შეყვარებული ქაიხოსროს პიროვნების გრძნობათა მოძრაობის ფონზე, რაც სჩვევია მწერლის კალამს, და ნაჩვენებია, რომ ქეთევანისთვის გრძნობა კი არაა, არამედ მოთაგარია სამშობლოსა და ერის სიყვარული, რაც გაძლევს გამძლეობას და ბიძგს აღმავლობისაკენ — იღვაწო სულიერი ღვწით, თვით თავის შეწირვითაც კი: „... სიხარულით გული თრთის, ჩემო ქაიხოსრო, როდესაც გესმის ხალხის ხმა, რომელიც შენ გენდობა, სიყვარულით შენს სახელს ასხენებს, შენგან შველას მოელის... ამ ხმას კაცის გაგიჟება შეუძლიან...“, — ამბობს ქეთევანი (ალ. ყაზბეგი, 1949, გვ. 447). მართლაც, სულის შემძვრელია ქეთევანის სიტყვები, რომელშიც მისი თავდადება, უკანდაუხზევად ერისათვის თავის შეწირვა იკითხება; ამ კონკრეტულ პერსონაჟთა ფონზე — ერთი რწმენის მოლაღატე და სიკეთე დაკლებული, მეორე კი, გრძნობებს აყოლილი, ქეთევან დედოფლის მოწამეობრივ-ეროვნული ღირსებით აღსავსე მხატვრული სახე შთამაგონებელია, სულიერი კიბის მაღალ საფეხურზე მყოფია და ამაღლებული. იგი ასე ესახება ავტორს და სხვაგვარად წარმოუდგენელიცაა და შეუძლებელიც.

ქეთევან დედოფლის შთამბავნილებელი სახე ჩანს თხზულების იმ ადგილას, როდესაც სამშობლოს ზრუნვაზე დაღლილი დედოფალი ამბობს:

“დედავ ღვთისაო, შენ მომხედე, მომეც შენ ძალა,
რომ კისრად ვიდო ერისათვის ზრუნვა და ბრძოლა...
შენ გვედრები, რომ დღეს მტერი დამაძლინო,
და ერისათვის გზა ნათელი გამაკვლინო!”

(ალ. ყაზბეგი, 1949, გვ. 144).

დედოფლის სურვილი თითქმის ლოცვის ფორმით არის გამოხატული, რომელიც ბევრ სათქმელს იტევს... მასში ნათლად ჩანს წმიდა ქეთევანის მხატვრული სახე, მისი მისია და თხოვნა-სავედრებელი ღვთისმშობლის მიმართ, როგორც ქვეყნის მფარველი დედისადმი და ეს კიდევ მეტად გამოკვეთს ავტორის ჩანაფიქრს, ერის წინამძღოლი და გადამრჩენელი, საქართველოს მფარველი და მხსნელი დედის ანალოგიით და მის გვერდით რომ წარმოგვისახა. ერის ტკივილების მტვირთველი ქეთევან დედოფალი უფლის მსგავსად ერის მომავალ გზისმკვლევად, რწმენის განმამტკიცებლად და ნათლის მომფენად არის წარმოჩენილი ავტორის მიერ. ქეთევან დედოფალმა არაღ მიიჩნია საკუთარი ტკივილი, ოღონდ ერისა და სამშობლოსათვის საკუთარი მძიმე ჯვარი და ხვედრი შეემსუბუქებინა.

ალექსანდრე ყაზბეგი თავისი დრამატული ნაწარმოებით აცოცხლებს წარსულს, აკავშირებს აწმყოსთან და მასთან შეზავებით იმედიან მომავალს სახავს, რითაც სიცოცხლის უწყვეტობას ქმნის. წარსულის გაცოცხლებით, მან მკვეთრად წარმოაჩინა საკუთარი დროის მღვლეარე სულისკვეთება და სამყაროს თავისებური მხატვრული გააზრება მოგვცა.

ადამიანის სულიერი ღვაწლი ყველაზე მასშტაბურად და სიღრმისეულად ალ. ყაზბეგმა გამოხატა თავისი დრამატული ნაწარმოებით “წამება ქეთევან დედოფლისა”, რომლითაც საკუთარი ჩანაფიქრი და მხატვრული აზროვნება კარგად წარმოჩნდა და მისი მეშვეობითაც ავტორს განეკუთვნა საპატიო ადგილი საერთო მხატვრულ ლიტერატურულ სივრცეში.

დამოწმებული ლიტერატურა

ალ. ყაზბეგი, 1949 — ალ. ყაზბეგი, თხზულებანი, ტ. III, თბ., 1949.

გ. ასათიანი, 1988 — გ. ასათიანი, ალექსანდრე ყაზბეგი, წიგნში: ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა, თბ., 1988.

ახალი აღთქუმაი, 1963 — ახალი აღთქუმაი, საკათალიკოსო საბჭოს გამოცემა, თბ., 1963.

დ. ბეთხოშვილი, 2010, 2012 — დ. ბეთხოშვილი, სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემა ძველ ქართულ მწერლობაში (იაკობ ხუცესის “წმიდა შუმანიკის წამება”, თეიმურაზ პირველის “წამება ქეთევან დედოფლისა”), ტ. I, თბ., 2010; ტ. II, თბ., 2012.

ვ. კოტეტიშვილი, 1959 — ვ. კოტეტიშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX ს.), თბ., 1959.

აბ. მახარაძე, 1962 — აბ. მახარაძე, ნარკვევები ქართული მწერლობის ისტორიიდან, 2, თბ., 1962.

ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია, 1979 — ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია, რედ., ივ. იმნაიშვილი, თბ., 1979.

DALI BETKHOSHVILI**ARTISTIC IMAGE OF KETEVAN MARTYR
ACCORDING TO DRAMATIC WORK OF ALEKSANDRE KAZBEGI
“SUFFERINGS OF QUEEN KETEVAN”**

Aleksandre Kazbegi contributed greatly in development of Georgian literature with his dramatic works. Among them there is “Sufferings of Queen Ketevan”. The work is historical and it is distinguished with its high artistic level compared with other works.

Al. Kazbegi tries to follow historical moments in his dramatic work, but the major thing is that the author does it purposefully in order to spread his ideas literally, to give it different style and deeply express the reality in artistic characters.

Al. Kazbegi portrays dramatic character of suffering Queen Ketevan through the dramatic political –social background, so the artistic face of the saint queen becomes more impressive and more attractive. Queen Ketevan is described as hope of Kakhs and whole nation of Georgia. She is a national figure, she is like mother – Virgin Mary, she is an example of kindness, she is Queen-mother of Georgian nation, she is savior and protector of the country; her character in the work is shown as exalted, she undertook all pains of her nation like Christ and became future guide for her people; she is shown as a strengthener of faith and light.

The author has portrayed Queen Ketevan next to betrayer of the country - Konstantine. The author naturally aims to describe kindness against cruelty and evil and he wants to show hopeful future, to express that it is impossible to exist without Christian faith and national dignity.

Al. Kazbegi presented the spirit of his epoch through the past and he gave us opportunity to think of the universe specifically and artistically.